

ZNAČAJ I ULOGA ZELENE TRANZICIJE U BOSNI I HERCEGOVINI NA PUTU DO ZELENE EKONOMIJE / THE SIGNIFICANCE AND ROLE OF THE GREEN TRANSITION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA ON THE PATH TOWARD A GREEN ECONOMY

Prof. dr. Husein Mehmedović¹, Narajan Mehmedović², dipl. Oec

¹Internacionalni univerzitet Travnik, Aleja Konzula-Meljanac bb, 72270 Travnik, BiH

²Fakultet za menadžment, Univerzitet „Primorska“ Koper, Republika Slovenija

E-mail: mehmedovic.gr@gmail.com, narajanmehmedovic@gmail.com

Pregledni članak

<https://www.doi.org/10.58952/zr20251402328>

UDK / UDC 330.15:504.06(497.6)

Sažetak

Kada govorimo o zelenoj tranziciji, možemo slobodno kazati da je njen značaj i uloga veoma važna. Ogleda se u tome da je njen krajnji cilj u što kraćem vremenskom periodu Bosnu i Hercegovinu i planetu Zemlju dovesti do zelene ekonomije. U ovom radu, naročitu pažnju ćemo posvetiti značaju i ulozi zelene tranzicije. Usvajanju globalnog razvoja koji je donesen 2015. godine u Njujorku, poznatom kao Agenda 2030. Zatim, značaju Evropskog Zelenog plana. Naša pažnja je naročito okrenuta prema značaju i ulozi zelene tranzicije u Bosni i Hercegovini i njenom uticaju na bosanskohercegovačke kompanije. Posmatrajući i analizirajući kompanije u Bosni i Hercegovini možemo primjetiti da se zelena tranzicija primjenjuje u našim kompanijama ali u nedovoljnom obimu ili onoliko koliko bi mi to željeli. Kroz zelenu tranziciju trebalo bi da se obezbijede veća ulaganja u istraživanja i razvoj u cilju ubrzanijeg prelaska na zelenu ekonomiju. Stoga je potrebno posvetiti više pažnje finansijskom ulaganju u inovacije koje bi omogućile dobre poslovne prilike kako našim kompanijama tako i stanovništvu. Na taj način bi se mogli u dogledno vrijeme, ako ne priključiti razvijenim zemljama na putu kroz zelenu tranziciju do zelene ekonomije, onda bar uhvatiti posljednji vagon voza zelene tranzicije koji vodi do zelene ekonomije.

Ključne riječi: Zelena tranzicija u BiH, put do zelene ekonomije.

JEL klasifikacija: Q01, Q56, O13

Abstract

When we talk about the green transition, we can freely say that its significance and role are extremely important. Its ultimate goal is to bring Bosnia and Herzegovina, as well as the entire planet, to a green economy in the shortest possible time. In this paper, special attention will be devoted to the importance and role of the green transition, the adoption of the global development framework established in 2015 in New York, known as the 2030 Agenda, and the importance of the European Green Deal. Our focus is particularly directed toward the significance and role of the green transition in Bosnia and Herzegovina and its impact on Bosnian and Herzegovinian companies. By observing and analyzing companies in Bosnia and Herzegovina, it can be noticed that the green transition is being implemented, but not to the extent we would like. Through the green transition, greater investments should be provided in research and development to accelerate the shift toward a green economy. Therefore, it is necessary to dedicate more attention to financial investments in innovations that would create good business opportunities for both companies and citizens. In this way, in the foreseeable future, Bosnia and Herzegovina could, if not fully join the developed countries on the path through the green transition toward a green economy, then at least catch the last wagon of the green transition train leading to a sustainable green economy.

Keywords: Green transition in Bosnia and Herzegovina, path to a green economy.

JEL classification: Q01, Q56, O13

UVOD

Smisao našeg postojanja na planeti Zemlji nije samo da zadovoljavamo naše rastuće potrebe za materijalnim dobrima i uslugama, već i da sve ono što smo upotrijebili i iskoristili, naročito predmete iz prirode, obnovimo i sačuvamo za naredne generacije. Ovakav pristup svih stanovnika naše planete bi u mnogome omogućio opstanak biljnog i životinjskog svijeta bar onakvog kakvog smo ga mi naslijedili od prethodnih generacija. Ubrzani tehničko-tehnološki razvoj u mnogome je doprinijeo da se sve više narušava prirodna ravnoteža koja ubrzano dovodi do klimatskih promjena koje cijela planeta Zemlja osjeti kroz razorne vjetrove, dugotrajne suše, poplave, klizišta i druge prirodne nepogode. Da bi stali u kraj ovim pojavama, nauka je dala rješenje koje bi moglo da umanji posljedice klimatskih promjena. Zelena tranzicija je jedno od rješenja koje bi sve zemlje na našoj planeti moglo da dovede do novog modela ekonomije. Dosadašnji model ekonomije bio je jedan od vodećih uzročnika nastanka klimatskih promjena. Novi ekonomski model je zelena ekonomija. Zelena ekonomija bi kroz ubranu tranziciju mogla da zaživi, kako u Evropskoj uniji smatraju da do 2050. godine, Evropska unija može da postane zeleni kontinent. Čini nam se da je to dug proces? Možda i jeste dug proces, ali mi nemamo drugog izbora ukoliko želimo da sačuvamo našu planetu ili da je bar u ovakvom stanju ostavimo u nasljedstvo narednim generacijama. U suprotnom, dosadašnji pristup, ukoliko se nastavi, sigurno neće dovesti do rješavanja problema, već samo može da ga produbi bez mogućnosti ponovnog povratka. Zato je potrebno da iskoristimo ovu priliku koju nam nudi zelena tranzicija i pomognemo, prvo sebi, pa onda našoj planeti koja nije zaslužila ovakav pristup kakav smo do sada imali prema njoj.

1.ZELENA TRANZICIJA

Zelena tranzicija treba da postepeno dovede planetu Zemlju do zelene ekonomije koja je naša budućnost i nešto bez čega nećemo moći da opstanemo na ovoj planeti.

Zelenom tranzicijom treba da se izvrši stvarna transformacija društva i ekonomije u cilju ubrzanijeg prelaska sa konvencionalne na zelenu ekonomiju.

Kroz tranziciju potrebno je forsirati pet kritičnih područja kao što su: (1) Mjerenje i upravljanje, (2) reforma finansijskog sektora, (3) ozelenjavanje ekonomskog sektora, (4) borba protiv nejednakosti, (5) vrijednovanje prirode.[9] Na Konferenciji Ujedinjenih nacija u septembru 2015. godine u Njujorku usvojen je program globalnog razvoja 2030., poznatiji kao „Agenda 2030“, kojom se međunarodna zajednica usaglasila oko novih 17 ciljeva održivog razvoja:(1) Iskorjenjivanje siromaštva,(2) iskorjenjivanje gladi,(3) zdravlje i dobrobit,(4) kvalitetno obrazovanje, (5) rodna ravnopravnost, (6) pitka voda i higijenski uslovi, (7) pristupačna i čista energija, (8) dostojanstven rad i privredni rast, (9) industrija, infrastruktura i inovacije, (10) smanjenje nejednakosti, (11) održivi gradovi i održive zajednice, (12) odgovorna potrošnja i proizvodnja, (13) odgovor na klimatske promjene, (14) život ispod vode, (15) život na kopnu, (16) mir i pravda/snažne institucije, (17) partnerstvo za ciljeve.[6]

Mnoge razvijene zemlje svijeta su već krenule u ovom pravcu. Također, Evropska unija se nalazi na ovom putu i do sada je dosta uradila na ovom pitanju. Evropska unija je dosta optimistična, zato je postavila plan da postane zeleni kontinent do 2050. godine. Da li je ovo preambiciozno ili ne, vidjet ćemo? Prema svim dosadašnjim pokazateljima Evropska unija dosta radi na ostvarivanju ovog plana, naročito to vidimo u razvijenim zemljama Evropske unije koje neprekidno rade na „ozelenjavanju“ svoje ekonomije.

Bosna i Hercegovina kao zemlja koja ima ambicije da u skorije vrijeme postane punopravna članica Evropske unije, morat će da prođe kroz zelenu tranziciju kako bi mogla da prilagodi svoju ekonomiju zelenoj ekonomiji.

Bosna i Hercegovina, kao i ostale zemlje Zapadnog Balkana, ima potrebu za brzim ekonomskim oporavkom nakon pandemije Covid-19. Taj oporavak za sobom povlači i određene promjene koje treba da dovedu do novih poslovnih prilika. Da bi došli do novih poslovnih prilika, potrebno je izvršiti promjenu pristupa u upravljanju resursima i kreiranje novih radnih mjesta. Evropska unija i druge razvijene zemlje svijeta predlažu Bosni i Hercegovini i ostalim manje razvijenim zemljama da svoj budući razvoj zasnuju na otvaranju zelenih radnih mjesta kroz bržu tranziciju ka zelenoj ekonomiji na kojoj mogu da baziraju strategiju zelenog razvoja. „Ozelenjavanje“ ekonomije dovest će do velikih finansijskih ulaganja u infrastrukturu, građevine, opremu, tehnologiju i drugo. Također, panevropske komercijalne banke pružaju podršku zemljama koje ulaze u proces zelene tranzicije ka održivoj ekonomiji u cilju podrške zaštiti životne sredine. Što prije shvatimo da je „zeleni tranzicija“ budućnost bez čega neće moći opstati ni jedna zemlja na planeti, zato je potrebno da po ovom pitanju, odmah se prihvatimo posla kako bi se što prije ukrcali u posljedni vagon voza koji vozi ka zelenoj ekonomiji i biološkom opstanku čovječanstva na ovoj planeti. Sve zemlje koje su kandidati za članstvo u Evropskoj uniji, a među kojima je i naša zemlja, morat će prihvatiti smjernice Evropske unije o zelenoj tranziciji. [10]

2. ZNAČAJ I ULOGA ZELENE TRANZICIJE

Zelena tranzicija nije izbor, već nužnost, zato je u njenu realizaciju potrebno da se uključe svi, osim običnih ljudi, također, kompanije, organizacije i država sa svojim institucijama. Međutim, postoji veliki broj neosvještenih ljudi i kompanija koji nisu zainteresovani ništa da mijenjaju u odnosu na postojeće stanje. Njihov trenutni interes se ne poklapa sa opštedruštvenim interesom, jer dosadašnji ustaljeni način života i poslovanja za njih predstavlja relativno dobru zonu poslovanja u kojoj ostvaruju dovoljno visok profit koji im omogućava da ostanu u zoni komfora koja im trenutno odgovara. Uprkos njihovom stavu, mnoge vladine i nevladine organizacije su shvatile značaj zelene tranzicije i sve više daju podršku tezi o prelasku u ekološki osvješteniju ekonomiju, tj. zelenu ekonomiju, koja se ne može dostići bez prolaska kroz zelenu tranziciju. Možda još nismo dovoljno svjesni činjenice da srljamo u vlastitu propast, ukoliko hitno ne prihvatimo izazove koji su pred nama i ubrzano pređemo sa konvencionalne ekonomije na zelenu ekonomiju kroz zelenu tranziciju. Zaista, zelena tranzicija nije stvar izbora, već ona je naša realnost, pruža nam priliku da održimo poslovanje kompanija kroz istovremeno očuvanje životne sredine koju treba da ostavimo narednim generacijama. Pojavila se potreba da se kompanijama predstavi mogućnost investiranja u zelenu ekonomiju. Kako to postići? Odgovor može biti, kroz odgovarajuće informisanje, obrazovanje, osvješćavanje ljudi i kompanija. Uglavnom, inicijative bi se pokretale sa najviših nivoa upravljanja. Također, kompanije bi se trebale upoznavati o benefitima koje sa sobom donosi zelena tranzicija, kao i potencijalne mogućnosti unapređivanja poslovanja kompanija u budućnosti.[11]

Naša generacija ima obavezu da ostavi prirodne resurse i narednim generacijama, kao što su prethodne generacije ostavile nama na korištenje ovo čime trenutno raspolažemo. Drugačije rečeno, resurse koje trenutno koristimo samo smo naslijedili od prethodnih, a posudili od narednih generacija. Zato nemamo pravo devastirati i uništavati ništa što ne pripada lično nama.[5]

3. EVROPSKI ZELENI PLAN

Evropska unija želi osigurati zelenu tranziciju zato je usvojila Evropski zeleni plan koji predstavlja paket inicijativa u području politika koje žele postići kroz klimatsku neutralnost do 2050. godine. Tranzicija Evropske unije je predstavljena u ovom planu. Naročita pažnja je posvećena stvaranju pravednog i prosperitetnog društva s modernom i prije svega konkurentnom privredom koja može dati odgovore na mnoga pitanja koja bi trebala da sadrži zelena tranzicija. Krajnji cilj tranzicije Evropske unije je u pravedno i prosperitetno društvo. Kao takva, tranzicija je neophodna i može se postići sveobuhvatnim i međusektorskim pristupom. Posebno su značajna politička područja koja mogu dovesti do krajnjeg cilja, a to je rješavanje problema nastalih klimatskim promjenama. Paket obuhvata područja iz oblasti: Klime, industrije, saobraćaja, poljoprivrede, energetike, čistih tehnologija, održivog finansiranja i zaštite životne sredine.

Evropski zeleni plan je 2019. godine pokrenula Evropska komisija, dok ga je na znanje u decembru mjesecu iste godine primilo Evropsko vijeće. Značaj Evropskog zelenog plana najbolje se ogleda sa ekonomskog aspekta. Plan projicira dva osnovna prigovora i to:

Prvi, stavlja akcenat na tržišne kriterije, gdje se smatra da je koncept više pomjeren iz okvira tržišne realnosti današnjeg svijeta. Kao takav smatra se da je utopistički.

Kod **drugog**, fokus je stavljen na humane momente i smatra se da je previše pažnje posvećeno tržišnim rezonima i osnovama, tj. da je tržišno obojen.

Kao **kompromis**, mora se priznati da su oba djelimično u pravu, tako da bi se došlo do jednog zajedničkog koncepta potrebno je izvršiti balansiranje i jednog i drugog.

Obzirom da Bosna i Hercegovina i ostale zemlje Zapadnog Balkana imaju ambicije da u skorije vrijeme postanu punoprevne članice Evropske unije, zato je potrebno da se počnu prilagođavati Evropskom zelenom planu. Evropska unija se neće prilagođavati zemljama Zapadnog Balkana. Zeleni odgovor, odnosno Zeleni plan je postavljen tako da ga je potrebno realizovati da bi se postigli ciljevi Evropske unije. Bez obzira na sadržaj Plana zemlje Zapadnog Balkana imaju mogućnost da kroz kreiranje ambijenta omoguće privlačenje novca za investicije kroz Zelenu agendu. To bi ujedno bio značajan izvor nedostajućih finansijskih sredstava ovim zemljama koje bi na taj način mogle da ubrzaju svoj privredni razvoj. Krajnji cilj ulaska ovih zemalja u Evropsku uniju je ulazak na zajedničko tržište uz veliki broj benefita koji stoje na raspolaganju zemljama potencijalnim članicama Evropske unije.[3]

Transformacija ka zelenoj ekonomiji prevazilazi prilagođavanje privrednog sistema usmjereno na ublažavanje negativnih uticaja povezanih sa linearnom ekonomijom. Prelazak na zelenu ekonomiju označava sistemsku transformaciju koja ne samo da njeguje dugoročnu otpornost, već i stvara nove poslovne i ekonomske izglede, istovremeno donoseći brojne koristi za životnu sredinu i društvo u cjelini. U srži Evropske Zelene agende, ključne komponente agende Evropske unije za održivi rast, leži zelena ekonomija. Dvostruka tranzicija, koja obuhvataju i zelene i digitalne inicijative, predstavlja vodeći poduhvat Evropske komisije u periodu 2019-2024. i služi kao kamen temeljac za veliki evropski plan privrednog oporavka. Ovaj plan je od ključnog značaja za podmlađivanje privrede EU i rješavanje ekonomskih i društvenih posljedica koje su proistakle iz pandemije COVID-19. Napredak ka cirkularnoj ekonomiji EU zavisi od ostvarivanja ciljeva usredsređenih na povećanje efikasnosti resursa, smanjenje stvaranja otpada i iskorištavanje otpada kao vrijednog resursa.

Početni i kasniji akcioni planovi zelene ekonomije uvode spektar kako zakonodavnih tako i nezakonodavnih mjera koje imaju za cilj snažno pokretanje zelene ekonomije. Dok je većina zakonodavnih mjera iz prvog paketa ili stupila na snagu ili će to uskoro postati, one navedene u drugom akcionom planu kružne ekonomije čekaju da ih predstavi Evropska komisija. Nakon prijedloga Komisije, dva zakonodavca – Savjet EU i Evropski parlament – usaglašavaju svoje stavove, na kraju zajednički usvajajući identičan tekst zakona. Konkretno, EU tek treba da uspostavi kvantitativne ciljeve za korištenje resursa ili poboljšanje produktivnosti resursa, uprkos tome što neke države članice takve ciljeve uključuju u svoje nacionalne strategije. Nedavne politike, koje se bave bezbjednošću snabdjevanja sirovinama, sve više naglašavaju korištenje resursa, posebno pristup kritičnim sirovinama. Implementacija cirkularnosti podrazumijeva prilagođavanje postojećih proizvodnih procesa. Direktiva o industrijskim emisijama nalaže industrijskim postrojenjima da poboljšaju efikasnost materijala i smanje stvaranje otpada iako zaključcima o trenutno najboljim dostupnim tehnikama nedostaju obavezujuće odredbe u ovoj oblasti. Direktiva je bila spremna za reviziju 2021. godine, obuhvatajući integraciju praksi cirkularne ekonomije u predstojeće referentne dokumente o najboljim dostupnim tehnikama. Mjere ekodizajna i energetskog obilježavanja za različite proizvode sada uključuju propise koji se odnose na zahtjeve efikasnosti materijala, uključujući dostupnost rezervnih dijelova, lahkoću popravke i olakšavanje tretmana na kraju životnog vijeka proizvoda. Hijerarhija otpada, sadržana u Članu 4. Okvirne direktive o otpadu, služi kao sveobuhvatni princip politika Evropske unije o otpadu. Ova hijerarhija daje prioritet prevenciji otpada, praćenu pripremom za ponovnu upotrebu, reciklažom i drugim ponovnim korištenjem, i na kraju odlaganjem kao najmanje poželjnom opcijom. Zakonodavni okvir upravljanja otpadom u Evropskoj uniji obuhvata preko 30 obavezujućih ciljeva koji se odnose na period od 2015. do 2035. godine. U julu 2018. godine stupio je na snagu revidirani zakonodavni okvir EU o otpadu, koji sadrži ključne elemente usmjerene na upravljanje održivim praksama otpada. Među ključnim komponentama je cilj EU da se reciklira 65% komunalnog otpada do 2035. godine, zajedno sa obavezujućim ciljem odlaganja na deponijama koji teži da ograniči odlaganje na deponijama na maksimalno 10% komunalnog otpada.[2] Pored toga, cilj EU za reciklažu je 70% ambalažnog otpada do 2030. godine, dopunjen specifičnim ciljevima reciklaže za različite materijale za pakovanje: Papir i karton (85%), crni metali (80%), aluminijum (60%), staklo (75%), plastika (55%), i drvo (30%). Kako bi se ojačale i proširile prakse upravljanja otpadom, zakonodavni okvir nalaže pojačane obaveze odvojenog prikupljanja. Ove obaveze, koje se primjenjuju do kraja 2023. godine, obuhvataju bio-otpad, sa tekstilom uključenim do kraja 2025. godine, i opasan otpad iz domaćinstava integrisan do kraja 2022. Štaviše, regulatorni okvir utvrđuje minimalne zahtjeve za šeme proširene odgovornosti proizvođača, naglašavajući poboljšanja njihovog upravljanja i isplativosti. Direktiva takođe nameće zabranu spaljivanja i odlaganja odvojeno prikupljenog otpada, naglašavajući posvećenost unapređenju praksi održivog upravljanja otpadom unutar EU. Nadovezujući se na prvi paket cirkularne ekonomije, Akcioni plan cirkularne ekonomije nove Evropske Zelene agende Evropske komisije (iz marta 2020.) stavlja akcenat na dizajn i proizvodnju za zelenu ekonomiju. Fokus na važne lance vrijednosti je proširen i ojačan. Prema drugom akcionom planu, Evropska komisija će pokrenuti konkretne akcije u sektorima koji koriste najviše resursa i gdje je potencijal za cirkularnost veliki - sektor elektronike i IKT, baterija i vozila, ambalaže, plastike, tekstila, građevinarstva i prehrambene industrije.[1] Zelena agenda za Zapadni Balkan, navedena u komunikaciji Evropske komisije o ekonomskom i investicionom planu, obuhvata pet stubova: Klimatske akcije, cirkularna ekonomija, biodiverzitet, kontrola zagađenja i održivi sistemi ishrane.

Digitalizacija je sastavni dio omogućavanja ovih stubova, usklađujući se sa dvostrukim konceptom zelene i digitalne tranzicije. Zapadni Balkan se suočava sa ozbiljnim posljedicama klimatskih promjena, pri čemu se predviđa da će prosječni porast temperature biti u rasponu od 1,7°C do 5,0°C do kraja 21. vijeka. Obaveze Pariskog sporazuma i Evropskog zakona o klimi naglašavaju klimatsku neutralnost, utičući na odnose EU sa regionom. Tranzicija mora dati prioritet socijalnoj pravdi, prepoznavajući različite polazne tačke i kapacitete.[8]

4. ZELENA TRANZICIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Razvoj neke privrede u današnje vrijeme trebao bi da predstavlja sinergiju zasnovanu na međusobnom poštovanju i saradnji različitih privrednih subjekata i državnih institucija i njihovoj kooperativnosti sa prirodnim resursima. Podržavajući takav pristup, postigli bi se značajni rezultati u odnosu nad isključivom eksploatacijom prirodnih resursa. Moramo pogledati šta drugi u svijetu rade u ovoj oblasti i njihova pozitivna iskustva prekopirati kod nas. Kao što možemo zapaziti sve veći značaj na svjetskom tržištu zauzimaju kompanije koje su ekološki osvještene, tako da njihovi proizvodi uzimaju sve veće tržišno učešće. Vidimo da se u svijetu posebno poštuju one kompanije koje su prešle ili postepeno prelaze sa konvencionalnog načina poslovanja na zeleno poslovanje, tj. forsiraju zelenu tranziciju u svom okruženju. Kroz zelenu tranziciju mnoge kompanije u svojoj proizvodnji štite životnu sredinu i na taj način ujedno čuvaju zdravlje ljudi i štite planetu Zemlju od zagađivanja. Danas u svijetu postoje mnogobrojne kompanije koje su spremne svojim primjerom podržati zelenu tranziciju. Takve kompanije su ušle i na naše tržište na kojem su već započele svoje poslovanje. Da bi u Bosni i Hercegovini zelena tranzicija više zaživjela, potrebno je stvoriti stimulativan ambijent. Jedan od uslova jeste mnogo veće i značajnije izdvajanje sredstava za podsticaje iz bužeta na svim nivoima vlasti od opštinskog, gradskog, kantonalnog, entitetskog do državnog. Drugi značajan uslov je stvoriti zakonske i strateške pretpostavke da bi kompanije mogle ući u proces tranzicije. Zelena tranzicija mora imati, pored deklarativne, i stvarnu podršku kroz forsiranje strategije i obezbjeđivanje većeg iznosa bespovratnih sredstava uz dodjelu dodatnih bodova za projekte i prijedloge koji sadrže zelenu komponentu. Nažalost, u praksi ne vidimo veliki pomak u ovom pravcu, jer ne postoji dovoljan broj projekata koji podržavaju ovu komponentu u svom poslovanju. Trenutno je potrebno mnogo više pažnje posvetiti jačanju svijesti kod građana i privrednih subjekata o važnosti cirkularne i zelene tranzicije. Uprkos našim željama za ubrzaniji proces zelene tranzicije, veći napredak neće sam po sebi doći, već će morati svako od nas ponaosob više da uradi kako bi ubrzali ovaj nepovratni proces.

Ciljevi Zelene agende trebalo bi da se sprovedu kroz konkretne akcije, a podržavat će ih mehanizmi i finansije od strane Evropske unije. Dio sredstava od devet milijardi eura bit će iskorišteno za sprovođenje Zelene agende i raspoređeni po potpisnicama ugovora. Bosna i Hercegovina trenutno planira da projekte Zelene tranzicije finansira sredstvima javnih budžeta, fizičkim i pravim licima kreditima, kao i sredstvima međunarodnih EU fondova. Navedena sredstva se u Bosni i Hercegovini teško raspodjeljuju i javlja se problem identifikacije problema. Procjene ulaganja za proces dekarbonizacije je oko 16,86 milijardi KM. Proces raspodjele troškova planiran je kroz osam sektora: šumarstvo – 105 miliona KM, poljoprivreda – 110 miliona KM, otpad – 326 miliona KM, daljinsko grijanje – 775 miliona KM, transport – 2,38 milijardi KM, građevinarstvo – 4,17 milijardi KM, multidisciplinarni pristup – 1 milion KM, elektroenergetika – 8,8 milijardi KM.[7]

4. 1. UČEŠĆE BOSANSKOHERCEGOVAČKIH KOMPA NIJA U ZELENOJ TRANZICIJI

Ekonomski stručnjaci i preduzetnici iz Bosne i Hercegovine smatraju da bi se ubrzao proces zelene tranzicije u našoj zemlji, potrebno je podići nivo svijesti o značaju finansiranja projekata koji doprinose ublažavanju posljedica klimatskih promjena, kao i finansiranja tzv. zelenih modela gradnje i obnove postojećih zgrada. Jedna od kočnica je i sporo dobijanje certifikata koje bi trebalo ubrzati prilikom certificiranja i standardizacije poslovanja. Međutim, neki smatraju da je pored navedenog za ubrzanje procesa tranzicije u Bosni i Hercegovini, potrebno organizovati skupove o razmjeni primjera dobre prakse oko zelenih poslovnih modela, zelenih poslova i zelenih standarda u poslovanju. Sve navedeno je potrebno pratiti izgradnjom tržišta rada koje može da odgovori novim zahtjevima kompanija u XXI vijeku. Ušli smo u eru interneta i IT-tehnologija, potrebno ih je što više eksploatisati u korisne svrhe, te razvijati tzv. zelene internet portale na kojima će da budu objavljivani svi aktuelni konkursi vezani za zelenu tranziciju kako bi kompanije, koje žele da se uključe u ovaj proces, mogle imati što više na raspolaganju finansijskih sredstava koja su trenutno jedan od limitirajućih faktora bržem prelasku bosnaskohercegovačkim kompanijama kroz zelenu tranziciju.[12]

Pojedine kompanije iz Bosne i Hercegovine kao što su „Emerus“ iz Širokog Brijega i „Ramex“ iz Kladnja, smatraju da je zelena tranzicija skup proces i da je u njega potrebno mnogo više uložiti nego što se trenutno izdvaja te da bi ovaj proces posebno morale da podrže državne institucije, a naročito obrazovni sektor koji može da pripremi nove generacije na novi izazov koji sa sobom donosi zelena tranzicija. Potrebno je u obrazovnom sektoru obučiti kadrove i eksperte koji mogu da provedu ovaj proces u kompanijama.

Sve veći broj kompanija iz Bosne i Hercegovine već se suočava sa problemom plasmana svojih proizvoda na izbirljivo tržište zemalja članica Evropske unije. Zahtjevi kupaca iz ovih zemalja su nešto veći s obzirom da su ovi kupci sve više ekološki osvješteni. Njihovi zahtjevi idu u pravcu većeg korištenja zelene energije u proizvodnji novih proizvoda čiji su oni konzumenti. Naše kompanije koje imaju dugogodišnju saradnju sa svojim poslovnim partnerima i kupcima iz Evropske unije, usljed njihovih zahtjeva, sve više prelaze kroz zelenu tranziciju instalirajući na svojim objektima solarne elektrane koje proizvode energiju iz obnovljivih izvora smanjujući upotrebu energije proizvedene iz fosilnih goriva. Neke od takvih kompanija su „Furnir fix“, iz Brijesnice Male, opština Doboj Istok. „Trgovir“, iz Stjepan Polja, opština Gračanica. Ovakvih primjera u našoj zemlji ima sve više. Kompanije same shvataju i suočavaju se sa potrebom prelaska kroz zelenu tranziciju, jer u protivnom neće moći ispuniti zahtjeve svojih kupaca koji poštuju preporuke Evropskog zelenog plana.

U nastavku ćemo prikazati nekoliko primjera naših kompanija koje su shvatile potrebu ubrzanijeg prelaska sa eksploatacije fosilnih goriva na obnovljive izvore energije u svom proizvodnom programu. Zahvaljujući mjerama vlada zemalja koje su ekološki osvještene, sve više je programa kojima se forsira izgradnja vlastitih kapaciteta u proizvodnji električne energije iz obnovljivih izvora kao što je izgradnja vjetroelektrana i solarnih elektrana. Raduje činjenica da je sve više privrednih subjekata prihvatilo preporuke i subvencije nadležnih državnih institucija o značaju korištenja obnovljivih izvora energije. Trenutno se za bosnaskohercegovačke uslove radi veći broj solarnih elektrana, ali to nije ni izbliza dovoljan broj kolika je za njima trenutna potreba. Zelena tranzicija ne bi trebala da bude obaveza već novi stil života i rada.

4. 2. MALI IZNOS FINANSIJSKIH ULAGANJA U ISTRAŽIVANJE I RAZVOJ U BOSNI I HERCEGOVINI U ODNOSU NA OSTALE ZEMLJE OKRUŽENJA I SVIJETA

Urađeno je istraživanje u organizaciji World Intellectual Property (WIPO), za 2022. godinu o globalnom ulaganju u istraživanje i razvoj (IR), koje je iznosilo 2,4 biliona dolara. Kada se ovaj podatak uporedi sa podatkom iz 2000. godine, došlo je do rasta tri puta. Prema WIPO-u, Globalnom indeksu inovacija, SAD, Švedska, Velika Britanija i Švajcarska su najinovativnije zemlje svijeta. U odnosu na najinovativnije zemlje svijeta, zemlje bivše SFR Jugoslavije su rangirane na sljedeći način: Slovenija je na 32. mjestu, Hrvatska na 42. mjestu, Srbija na 55. mjestu, dok se BiH nalazi na 70. mjestu. Slovenija godišnje ulaže u istraživanje i razvoj 2,1% BDP-a, Hrvatska 1,3% BDP-a, dok BiH ulaže samo 0,2% BDP-a.[13] Navedeni podatak za Bosnu i Hercegovinu nije nimalo ohrabrujući prije svega što će Bosni i Hercegovini u procesu zelene tranzicije biti potrebno mnogo više ulaganja u istraživanje i razvoj ukoliko želimo da se brže priključimo zemljama koje su prilično odmakle u ovom trenutku od naše zemlje. Kroz zelenu tranziciju potrebno je forsirati inovacije koje mogu da više doprinesu ubrzanijem privrednom razvoju Bosne i Hercegovine. Na taj način bi se brže oslobodili prljavih tehnologija koje su još poprilično zastupljene u našoj privredi. Pored finansijskih sredstava koja se očekuju iz Evropske unije i drugih fondova namjenjenih u ove svrhe, Bosna i Hercegovina će morati da poveća vlastiti procenat izdvajanja iz budžeta za inovacije i razvoj. Bez većih ulaganja u inovacije i razvoj nećemo moći proći kroz zelenu tranziciju koja je nezaobilazna faza na putu ka samoodrživoj zelenoj ekonomiji kao ekonomiji budućnosti. Zato je potrebno da svaka zemlja, pa i Bosna i Hercegovina, maksimalno iskoristiti zelenu tranziciju kroz koju mora proći ukoliko želi da smanji posljedice globalnog zagrijavanja i neugodnih klimatskih promjena.

4. 3. DEVASTIRANA INDUSTRIJA, DOBRA POSLOVNA PRILIKA BOSANSKOHERCEGOVAČKIM KOMPANIJAMA DA SE BRŽE PRIKLJUČE ZELENOJ EKONOMIJI

Razvijena privreda sa sobom donosi i problem industrijskog zagađivanja životne sredine, iako to ne mora biti pravilo, što potvrđuju svojim primjerom neke privredno i industrijski najrazvijenije zemlje svijeta. Manje razvijene zemlje teško mogu da svoj ekonomski razvoj zasnivaju na industrijalizaciji bez narušavanja ekološke ravnoteže. Nedostatak finansijskih sredstava u nerazvijenim zemljama ne omogućava ovim zemljama da svoj privredni razvoj zasnivaju na razvoju bez upotrebe prljavih tehnologija koje onečišćavaju životnu sredinu. Osvrnut ćemo se na Bosnu i Hercegovinu kao državu koja je u devedesetim godinama prošlog vijeka prošla kroz ratna stradanja i infrastrukturna razaranja privrede. Najveći dio tih industrijskih postrojenja je devastiran ili potpuno uništen. Devastacija industrijskih postrojenja je, pored razaranja privrede, doprinijela prirodnoj regeneraciji vodotoka i poljoprivrednog zemljišta. Navest ćemo primjer nekih opština sjeveroistočne Bosne i Hercegovine koje su doživjele ovo stradanje, a odmah nakon rata i regeneraciju poljoprivrednih površina u sprečanskom polju, pa i prirodno pročišćavanje rijeke Spreče i još nekih drugih polja i rijeka. Neke od tih opština i gradova su: Tuzla, Lukavac, Gračanica, Srebrenik, Gradačac, Doboj Istok, Živinice, Teočak, Čelić, Kalesija, Brčko, Bijeljina, Doboj, Derventa, Modriča, Šamac, Lopare, Ugljevik i druge.[4]

Pored navedenih područja postoje i ostale regije koje nismo naveli u kojima je devastirana posebno prljava industrija koja je u prijeratnom periodu bila nosilac privrednog razvoja Bosne i Hercegovine. Pružila nam se prilika da se za sva vremena riješimo prljave tehnologije i da iskoristimo sredstva Evropske unije koja su nedavno stavljena na raspolaganje zemljama Zapadnog Balkana u trenutnom iznosu od 6 milijardi eura (2 milijarde eura bespovratnih sredstava i 4 milijarde eura po najpovoljnijim kreditnim uslovima). Uslovi i kriteriji za pristup ovim sredstvima je postavila Evropska unija. Jedan dio od ponuđenih sredstva bi mogli iskoristiti kroz projekte otvaranja novih zelenih radnih mjesta te na taj način da iskoristimo i povučemo što više sredstava koja bi nam pomogla u bržem privrednom razvoju zemlje, forsirajući razvoj zelene ekonomije. Sva vrata Evropske unije u ovom pravcu su nam otvorena, posebno u pogledu razvoja zelene ekonomije, sada je do nas i naših vlasti. Koliko su naši predstavnici u vlasti spremni da se kreću ka euroatlantskim integracijama koje bi nam pored bezbjednosne i političke sigurnosti, doprinijele i ekonomskom napretku i povećanju životnog standarda stanovništva, pred nama je da vidimo? Dosadašnja praktična iskustva nam govore da sa ovim vlastima nemamo se čemu dobrom nadati. Generalno govoreći, potrebno je napraviti potpun zaokret u svim zemljama Zapadnog Balkana. Iz naše perspektive posebno je to potrebno u Bosni i Hercegovini gdje treba osmisliti novi pristup ekonomskom razvoju uz novu percepciju posebno u oblasti razvoja privrede kroz zelenu tranziciju i forsirati razvoj zelene ekonomije, kao ekonomije budućnosti.

Ni jedan cilj nije nedostižan ukoliko se na vrijeme startuje, zato je potrebno napraviti prvi korak, koji iza sebe povlači niz ostalih. Bosna i Hercegovina još uvijek nije propustila priliku da kroz zelenu tranziciju dostigne ostatak svijeta u pogledu održivog zelenog razvoja i ujedno poveća životni standard stanovništva.

ZAKLJUČAK

Ljudski opstanak na planeti Zemlji će u mnogome zavisiti od činjenice kakav pristup čovjek ima i koliko ozbiljno shvata posljedice koje već osjetimo zbog nastalih klimatskih promjena. Ukoliko se više posvetimo rješavanju uzroka nastanka klimatskih promjena, brže ćemo doći u priliku da sačuvamo život na našoj planeti. Zelena tranzicija treba da postepeno dovede planetu Zemlju do zelene ekonomije kao samoodržavajuće ekonomije ili kako je mnogi nazivaju futurističke ekonomije bez koje nećemo moći opstati na planeti Zemlji. Taj problem je razmatran na Konferenciji Ujedinjenih nacija u Njujorku 2015. godine kada je usvojena „Agenda 2030“, u okviru koje je međunarodna zajednica usaglasila 17 novih ciljeva održivog razvoja. Mnoge razvijene zemlje su krenule u tom pravcu, međutim, nekim nedovoljno razvijenim zemljama je ostavljeno da same donesu prioritete u kretanju ka zelenoj tranziciji. Evropska unija je prilično ambiciozna i postavila je plan do 2050. godine da postane zeleni kontinent, tako da je usvojila Evropski zeleni plan. Za zelenu tranziciju se kaže da nije izbor, već nužnost. Bosna i Hercegovina se ugledala na ostatak svijeta pa je podržala ovakav pristup prema zelenoj tranziciji. Pored vladinih organizacija, mnoge druge nevladine organizacije i bosanskohercegovačke kompanije spremne su da svojim ličnim primjerom podrže zelenu tranziciju. Neke od tih kompanija već su ušle u određene projekte koji podržavaju zelenu tranziciju te obilato koriste Evropske fondove koji finansijski podržavaju zelenu tranziciju. U okviru zelene tranzicije veća pažnja treba da se posveti istraživanju i razvoju, jer samo kroz veća ulaganja u istraživanje i razvoj mogu se postići veći i značajniji rezultati. Nažalost, dok druge zemlje u okruženju izdvajaju i po 1,3 ili 2,1 % BDP-a u ove svrhe, Bosna i Hercegovina izdvaja samo 0,2% BDP-a.

Ovaj podatak je poražavajući ukoliko mislimo da se brže razvijamo na naučno-tehnološkim dostignućima. Međutim, ako ništa drugo, zelena tranzicija je omogućila Bosni i Hercegovini da se postepeno riješi zaostale prljave tehnologije i industrije iz vremena SFRJ. Novi pristup zelenom razvoju, privredu i društvo Bosne i Hercegovine treba da vodi kroz zelenu tranziciju.

LITERATURA

- [1] Brian. B., (2022.), "Social exclusion, social isolation and the distribution of income." In Understanding Social Exclusion, edited by John Hills, Julian Le Grand and David Piachaud. Oxford: Oxford University Press.
- [2] Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkan", 2020, str. 15.
- [3] Huseinagić. E.,(2023.), „Horizonti novog međunarodnog ekonomskog poretka kroz zelenu ekonomiju“, Zbornik radova, XXVII Međunarodna konferencija, Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, str.58-63.
- [4] Mehmedović. H., (2020.), „Resursi za prevazilaženje ekonomsko finansijske krize“, Izdavačko štamparska kuća PLANJAX KOMERC doo. Tešanj, str. 123.
- [5] Mehmedović. H., „Zelena ekonomija, prilika za brži privredni razvoj Bosne i Hercegovine“, Zbornik radova, 27. Međunarodna konferencija „Ekonomska, pravna i medijska transformacija kroz zelenu ekonomiju zemalja Zapadnog Balkana sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“, 15 i 16. decembar, 2023. godine, Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, BiH.
- [6] Mehmedović. H., (2024.) „Zelena ekonomija-klimatske promjene i zaštita okoline“, Internacionalni univerzitet Travnik, str.47.
- [7] Mehić. A., Fuško. A., Čejvan. Dž. (2023.), „Zelena agenda Bosne i Hercegovine“, Zbornik radova, XXVII Međunarodna konferencija, Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, str. 334.
- [8] Nešković. S. (2023.), „ Zelena ekonomija i socijalna inkluzija u strategiji zelene Agende Evropske unije“, Zbornik radova, XXVII Međunarodna konferencija, Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, str. 24-26.
- [9] Šimleša. D., Vuković. S., (2021.), „ Naša zelena budućnost-Studija mogućnosti razvoja zelene ekonomije na području Crne Gore, Srbije, Sjeverne Makedonije, BiH i Albanije“, Izdavač: Smart kolektiv, Beograd, str. 6.
- [10]<https://business-magazine.ba/2021/10/06/zelena-ekonomija-odrzivog-razvoja/>(Preuzeto:08.11.2023.)
- [11] <https://www.ra-igra.hr/zelena-tranzicija-nije-samo-nasa-obaveza-vec-i-dobra-poslovna-prilika/>(Preuzeto:07.12.2023.)
- [12] <https://eu4digitalsme.ba/novosti/javno-privatni-dijalog-zelena-tranzicija-kao-kljucni-faktor-za-razvoj-bih-privrede/>(Preuzeto: 13.12. 2023.)
- [13] <https://b2bit.ba/zelena-tranzicija-i-digitalizacija-put-u-ekonomski-rast-i-odrzivost-bosne-i-hercegovine/>(Preuzeto: 17.12.2023.)